

İshak Paşa Hamamı'nın planı

tan sıcaklığa sol kenarda açılan bir kapıdan geçilmektedir. Bu hamamda ılıklik bölümü yoktur. Bir köşe hücre si bu işi görüyor olmalıydı. Glück planında, bu kubbeli hücreden açılan bir kapı ile sonradan eklendiği belirli küçük kare bir mekâna geçildiğini işaretlemiştir. Halbuki Ekrem Hakkı Ayverdi'de bu mekânın olmayışına karşılık yanda yine kubbeli kare bir mekânın evvelce var olduğu gösterilmiştir ki burası ancak helâ olabilir.

Hamamın sıcaklığı Türk mimari gele neğinin klasik şekli olan, köşelerde dört hücre bulunan dört eyvan şemasına göre yapılmıştır. Ancak bu hücrelerden biri halvet değil ılıklik olarak tasarlanmış, doğu tarafındaki eyvanla hücre de önceleri tahrip olduğundan (belki 1766 depreminde) burası düz bir duvarla kapatılmış, sıcaklık böylece üç eyvan ve batıdaki iki halvet hücre siyle kalmıştır. Geç bir dönemde kuzeydeki eyvanın içi ince bir bölme ile ayrılarak buraya bir çift helâ yapılmıştır ki bu çirkin ekleme Türk hamam mimarisine bütünyle aykırıdır. Halbuki kuzey ve güneydeki bu iki eyvan mukarnaslarla bezenmiş dilimli yarım kubbele re sahip bulunuyordu. İki halvet hücre sinin kubbelerine geçiş ise pandantiflerledir. Glück 1917'de, su haznesi yanında bir kuyu ağı ile çimento sıvalı bir havuz ve hamama batı tarafından su getiren kurşun borular görmüştür. Bu haznenin yanında külhan ocağı ile bacası da henüz duruyordu. Ayrıca külhanın yanında işare tlenen beşik tonozlu iki küçük mekânın odunluk olması gerekir. Son yıllarda ham mam kalıntısının bitişiğine modern bir otel inşa edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546), s. 5-8; Ayvansarayî, *Hadikatü'l-cevâmi'*, I, 26; a.e.: *Camilerimiz Ansiklopedisi* (haz. İhsan Erzi), I, 60; H. Glück, *Probleme des Wölbungsbaues I: Die Bäder Konstantinopels*, Wien 1921, s. 34, 66-69, rs. 18, 25-28, 160; E. Mamboury-Th.

Wiegand, *Die Kaiserpaläste Zwischen Hippodrom und das Marmara-meer*, Berlin 1934, s. 35; Dânişmend, *Kronoloji*, I, 428-429; W. Müller-Wiener, *Bild-lexikon zur Topographie İstanbuls*, Tübingen 1972, s. 423 (camiyle hamamın eski fotoğrafı ve vaziyet planı); Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsi III*, s. 425-427, rs. 666-670; M. Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ankara 1980, s. 117; *Eminönü Camileri* (nşr. Eminönü Müftülüğü), İstanbul 1987, s. 97-98; Nermi Haskan, *İstanbul Hamamları*, İstanbul 1995, s. 195-197; *Resimli Kitap*, sy. 40 (1328), s. 317-324; Vehbi Tamer, "Fatih Devri Ricalinden İshak Paşa'nın Vakfiyeleri ve Vakıfları", *VD*, IV (1958), s. 107-124; Baha Tanman, "İshak Paşa Camii", *DBİst.A*, IV, 197; a.mlf., "İshak Paşa Hamamı", a.e., IV, 197-198.



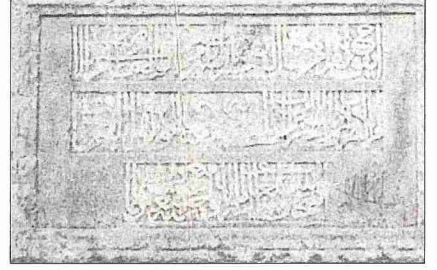
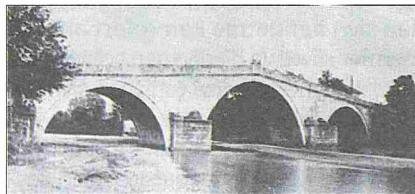
SEMAVİ EYİCE

İSHAK PAŞA KÖPRÜSÜ

Bulgaristan'da Köstendil yakınında
XV. yüzyılın
ikinci yarısında yapılmış köprü.

Halk arasında Kadı Köprüsü (Kadın Köprüsü) olarak adlandırılan yapı, Köstendil-Dubniçe yolunun Struma akarsuyu üzerinden geçişini sağlamakta ve Köstendil'in dışında şehrin 15 km. kadar doğusunda bulunmaktadır. Bânisi Fâtih Sultan Mehmed ve II. Bayezid devri vezîriâzamlarından İnegöllü İshak Paşa'dır. Köprü'nün ortasında dikdörtgen bir çerçeve içine alınmış, üstünde bezemeli kemer biçiminde bir tepeliğe sahip, çok aşınmış orijinal Arapça üç satırlık bir kitâbe vardır. Köprü'nün 874 (1469-70) yılında İshak Paşa tarafından yaptırıldığını belirten kitâbenin bir kopyası da Köstendil Müzesi'ndedir. Bu köprü için uydurulan Kadın Köprüsü adının aslı, benzeri birçok eski yapı için anlatılmış bir halk efsanesinin farklı şekilde tekrarından ibarettir. Hakkında birkaç efsane bulunan yapı için anlatılan ikinci bir efsane ise sanki kitâbesinin tahrip edilmesi için kasıtlı olarak uydurulmuştur (Çulpan, s. 124). Ayrıca bir turist rehberinde bunlardan daha de-

İshak Paşa Köprüsü - Köstendil / Bulgaristan



İshak Paşa Köprüsü'nün kitâbesi

ğişik bir efsaneden de söz edilmektedir (Veyrenc, s. 119).

İshak Paşa Köprüsü bütünyle düzenli işlenmiş kesme taşlardan yapılan bir eserdir. J. Ivanov'a göre aynı yerde evvelce Roma dönemine ait bir köprü'nün kalıntılarına rastlanmıştır. Bu görüş, yapının bir akarsuyu geçen önemli bir karayolu üzerinde bulunması sebebiyle doğru olabilir. Fakat İshak Paşa Köprüsü mimarisinden açıkça görüldüğü gibi temelden itibaren bir Türk yapısıdır. Ekrem Hakkı Ayverdi tarafından verilen ölçülere göre 89,50 m. uzunluğunda semerdam biçiminde olan köprü'nün yanlardaki korkuluk kalınlıkları ile genişliği 6,49 metredir. Beş gözlü köprü'nün ortadaki büyük gözü 21,65 metrelik, yandakiler ise biri 14,75 m., diğeri 13,70 metrelik açıklıklara sahiptir. Gözlerin aralarında sel yaranlar (mahmuzlar) vardır. Bunların üstlerinde sivri kemerli bir çift küçük boşaltma (taşma) gözü mevcut olup yakın tarihlerde içlerinin doldurulmuş olduğu anlaşılmaktadır. İshak Paşa Köprüsü, 1972'de aslı mimarisini kalın taş korkulukları ile koruyor durumdaydı. Eskiden Bulgar Devleti tarafından bastırılan turist rehberlerinde adı dahi anılmazken daha sonra Batılı yazarların hazırladığı rehberlerde köprüye "Kadin Most" adıyla ve Türk devrinin en önemli eserlerinden biri olarak yer verilmiştir. Bunlarda yapıyla ilgili değişik bazı söylenti ve efsaneler anlatıldıktan sonra mimarının Manuil adında bir kişi (!) olduğu belirtilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

C. Jireček, *Das Fürstentum Bulgarien*, Leipzig 1891, s. 96-98, 483-484; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî* (nşr. Nuri Akbayan), İstanbul 1996, III, 806; M. Celâleddin, *Bulgaristan Tetkik Seyahati*, İstanbul 1932, s. 24, 26; Osman Nuri Peremeci, *Tuna Boyu Tarihi*, İstanbul 1942, s. 149-150; Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsi*, s. 429; Ch. Veyrenc, *Bulgarie (Les guides nage)*,

Genève -Paris -Münich 1966, s. 118-119; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsi IV*, s. 806-807, rs. 1185-1186; a.mlf., *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri IV*, s. 66-67, rs. 104-105; Cevdet Çulpan, *Türk Taş Köprüleri*, Ankara 1975, s. 123-125, rs. 71; J. Ivanov, "Kadın Köprüsü", *Bulletin de l'Institut archéologique bulgare*, I, Sofia 1910, s. 197-201, rs. 100; Vehbi Tamer, "Fatih Devri Ricalinden İshak Paşa'nın Vakıfları ve Vakfiyeleri", *VD*, IV (1958), s. 107-124.



SEMAVİ EYİCE

İSHAK PAŞA KÜLLİYESİ

İnegöl'de

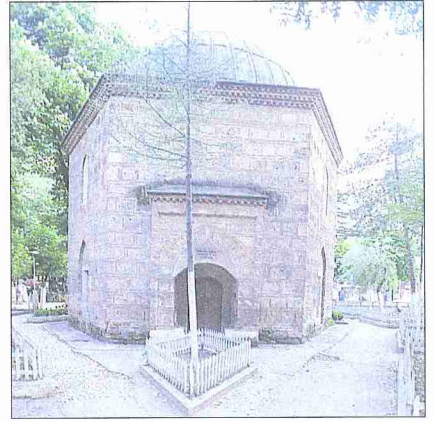
XV. yüzyılın ikinci yarısında
inşa edilen bir külliye.

İnegöl'de şehrin merkezini oluşturan külliye'nin bânisi, Fâtih Sultan Mehmed devrinde vezîriâzam olarak görev yapan İshak Paşa'dır. Külliye ile İshak Paşa'nın diğer vakıfları hakkında geniş bilgi veren vakfiye, Safer 891 (Şubat 1486) tarihli olup buna Cemâziyelevvel 892 (Mayıs 1487) tarihinde bir ek yapılmıştır. Bu vakfiyede belirtilen cami, medrese, türbe, imaret, han ve ahırlardan oluşan külliye'den imaret, han ve ahırlar günümüze ulaşmamış olup mimarileri hakkında bilgi yoktur.

İnşa kitâbesi bulunmayan cami vakfiyeden anlaşıldığına göre 873'ten (1468-69) önce tamamlanmıştır. Plan itibarıyla zâviyeli / tabhâneli gruba dahil olan camide yan mekânlar eyvanlı olarak düzenlenmiştir. Yapının taş ve tuğla kullanımı ile oluşan almaşık örgülü duvarları altta sivri hafifletme kemerleri altında dikdörtgen, üstte sivri kemerli iki sıra pencerelere sahiptir. Camide mihrap ekseninde yer alan iki birimden kuzeydeki daha geniş olup üzeri üçgenlerle geçişi sağlanmış kubbe ile örtülmüştür. Bu kubbenin tepesinde mukarnaslı aydınlık feneri, kasağında ise güney tarafı hariç üç yönde birer sivri pencere yer almaktadır. Mihrap yönündeki birim kuzeydekine göre biraz küçük tutulmuş ve burası da prizmatik üçgenlerle geçişi sağlanmış kubbe ile örtülmüştür. Kasağında kuzey yönü dışında üç yönde sivri pencere bulunmaktadır. Tab-

hâneleri oluşturan birimler orta kubbenin genişliği boyunca kuzeye uzatılmış olup dikdörtgen mekânlar olarak ele alınmıştır. Bu mekânlar güneyde üçgenlerle geçişi sağlanan kubbe, kuzeyde ise aynalı tonozla örtülmüştür. Bu birimlerdeki kubbelerin kasağında yalnızca güney yönde birer sivri kemerli pencere mevcuttur, bu yönlerde alt sırada pencere yoktur. Kible ekseninde birer yarım yuvarlak niş yer almaktadır. Mihrap, dikdörtgen bir niş şeklinde tanzim edilmiş olup köşeleri sütunçelerle yumuşatılmıştır. Üstte yedi sıra olarak düzenlenmiş zarif mukarnaslı bir yaşmağı vardır. Nişin etrafında yer alan çerçevenin sonradan yenilediği anlaşılmaktadır. Caminin kuzeyinde yer alan beş birimli son cemaat yeri altı kalın pâyeye oturan sivri kemerli açıklıklara sahiptir. Birimlerin üzeri kubbelerle örtülü olup kapı eksenindeki hariç diğerleri dıştan meyilli bir çatı ile gizlenmiştir. Yüksek tutulan orta kubbeye üçgenlerle, diğerlerine ise pandantiflerle geçiş sağlanmaktadır. Son cemaat yerinde bu revak cephesi üstte üç sıra kırpi saçak altında zikzak, üçgen ve altıgenlerden oluşan geometrik düzenlemeli tuğlalarla hareketlendirilmiştir. Ekseninde yer alan kapı basık kemerli bir açıklığa sahiptir. Sonradan değişikliğe uğrayan bu kapının üstünde yer alan dört satırlı Arapça kitâbe 1294 (1877) tarihli bir tamire işaret etmektedir. Son cemaat yerinin batı köşesinde yer alan sivri kemerli açıklıklı bir kapı ile bu yönde yapıya dışarıdan bitişik olan minareye ulaşmaktadır. Minarenin kaidesi dışa taşkın beş cepheli olup taş ve tuğla ile almaşık örgülüdür. Üstte yer alan tuğla pabuç kısmı ile birlikte kaide orijinaldir. Tuğladan silindirik gövde, şerefe, petek ve külâh kısımları ise yenilenmiştir. Caminin kuzeyinde mihrap ekseninde bulunan şadırvan tamamen yeniden yapılmıştır ve altıgen planlı bir hazne ile bunun üzerinde kiremit kaplı ahşap sundurmaya sahiptir.

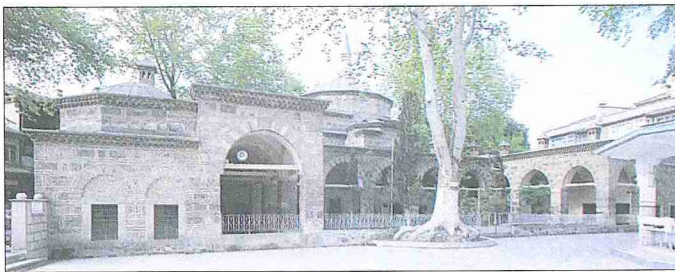
Caminin kuzeyinde yer alan medrese, "U" şeklinde sıralanmış revakların arkasında on iki oda ile eksende dışa taşkın



Ishak Paşa Türbesi – İnegöl / Bursa

bir dershane'den oluşmaktadır. Dershanenin kapısı üzerinde yer alan üç satırlık Arapça kitâbeden yapının 887 (1482) yılında tamamlandığı anlaşılmaktadır. Taş ve tuğlanın kullanımı ile almaşık örgülü duvarlara sahip yapıda revaklar on üç birimden oluşur. Pâyelere oturan sivri kemerli açıklıklı bu revaklardan dershane eksenindeki birim yüksek tutulmuş olup prizmatik üçgenlerle geçişi sağlanmış kubbe ile, diğerleri ise aynalı tonozlarla örtülmüştür. Odalarda tromplu, dershane prizmatik üçgenlerle geçişi sağlanan kubbe bulunmaktadır. Köşe odaları dört, diğer odalar ikişer sivri kemerli alınlıklı dışa açılan pencerelere sahiptir. Odaların bazılarında revaka açılan birer pencere daha vardır. Her odada değişik yönde ocak ve dolap nişleri mevcuttur. Dershane yönündeki revak cephesi, altıgen ve yıldızlardan oluşan geometrik kompozisyonlu düzenleme ile hareketlendirilmiştir. Basık kemerli kapı açıklığına sahip dershane içte üç basamakla zeminden yükseltilmiştir. Kapının iki yanında birer alt pencere, dışa bakan yan ceplerde altı üstlü birer, kuzey cephede ise ikişer pencere mevcuttur. Prizmatik üçgenli geçiş bölümünde dört yönde birer pencere daha vardır.

Caminin güneybatısında yer alan türbe, vakfiyeden anlaşıldığına göre İshak Paşa'nın hanımı Tâcünisâ Sultan Hatun için yaptırılmıştır. Taş ve tuğla ile almaşık örgülü duvarlara sahip yapı altıgen planlı olup kasnaksız bir kubbe ile örtülmüştür. Kuzey cephede dışa taşkın kapı, iki yan cephelerde altı üstlü birer pencere, kapı ekseninde bir mihrap nişi bulun-



Ishak
Paşa
Camii –
İnegöl /
Bursa